

Судово-експертні установи в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи

Елла Сімакова-Єфремян *

* Д-ка юрид. наук, професорка, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8246-7688>, e-mail: simakova@hniise.gov.ua

DOI: [10.32353/khrife.3.2025.01](https://doi.org/10.32353/khrife.3.2025.01) УДК 343.98

Надійшло 22.09.2025 / Прийнято до друку 24.09.2025 /

Доступно онлайн 30.09.2025

Розглянуто ситуації, з якими стикаються судово-експертні установи України в умовах воєнного стану. Зокрема, проведено аналіз реагування Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України на виклики війни. Наголошено на необхідності об'єднати зусилля та ресурси всіх судово-експертних установ держави для досягнення спільних цілей. Увагу акцентовано на участі працівників Центру в заходах, організованих робочою групою Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти за пріоритетними напрямками, і онлайн-тренінгах за програмою групи іспанських дослідників Rapasea Cooperative Research. Традиційно здійснено аналіз статей, розміщених у цьому випуску збірника наукових праць, — як дослідницьких робіт, так і наукових нотаток, стисло схарактеризовано всі матеріали.

Ключові слова: *судова експертиза; криміналістика; експертне забезпечення правосуддя; ДНК-ідентифікація; судова антропологія; міжнародна співпраця; методи розслідування злочинів; протидія розслідуванню; предмет дослідження.*

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України стало безпрецедентним викликом для всіх сфер життя українців, включно із системою правосуддя та судово-експертною діяльністю. В умовах воєнного стану, коли всі інституції нашої держави опинилися під загрозою, діяльність судових експертів стала критично важливою для документування воєнних злочинів, а також забезпечення правосуддя у кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справах.

Як і всі спеціалізовані науково-дослідні експертні установи в системі Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (далі — ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»), адаптує свою роботу до нових реалій. Попри всі проблеми і виклики воєнного стану, співробітники ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» проводять судові експертизи й експертні дослідження, розробляють інноваційні методики та вдосконалюють обладнання.

Особливу увагу керівництво ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» приділяє співпраці з іншими науково-дослідними установами Міністерства юстиції України, що сприяє об'єднанню зусиль і ресурсів для досягнення спільних цілей судово-експертної діяльності. Ця співпраця також поширюється на міжнародне партнерство з іноземними інституціями.

ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» бере участь у заходах робочої групи з питань ДНК-ідентифікації Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти (далі — МКЗБ), поміж напрямів діяльності якої — підтримання родин, що постраждали від війни, і пошук зниклих

безвісти внаслідок війни осіб, а також застосування ДНК-аналізу для масштабної ідентифікації (у разі зникнення безвісти значної кількості осіб) тощо. У межах реалізації положень Меморандуму про взаєморозуміння, укладеного між ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» і МКЗБ, експерти із судової археології та антропології МКЗБ надають консультативну допомогу й підтримку експертам ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» під час навчальних тренінгів і консультацій у цих галузях (як в онлайн, так і в офлайн-форматі). Наші експерти неодноразово виїжджали у відрядження до Нідерландів і Польщі для участі у стажуваннях коштом сторони, яка приймала. Водночас пів року експертка МКЗБ навчала майбутніх антропологів нашої установи в офлайн-форматі за спеціальним графіком. Обмін досвідом, проведення спільних навчальних заходів, надання матеріально-технічної та методичної допомоги суттєво сприяють зміцненню потенціалу української експертної системи й раціональному використанню ресурсів.

Співробітники ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» беруть активну участь в онлайн-тренінгах, організованих групою іспанських дослідників *Panacea Cooperative Research*, під час яких судові антропологи розглядають ефективність застосування машинного навчання та штучного інтелекту для визначення віку особи тощо. Така співпраця дає змогу співробітникам ННЦ «ICE ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» адаптувати найкращі світові досягнення в цій царині до української практики, що є особливо важливим для документування і розслідування злочинів проти людяності й інших воєнних злочинів. Масштабна війна в Україні призвела до загибелі тисяч людей. На жаль, через значні пошкодження багато

кого неможливо ідентифікувати за допомогою традиційних методів (упізнання обличчя близькими або аналіз ДНК). Запровадження в Україні нового виду експертизи — судової антропологічної — має величезне соціальне значення: це ще один крок до відновлення справедливості й людяності під час жорстокої війни.

Отже, в умовах воєнного стану судові експерти й наукові працівники ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» не лише зберегли, а й поліпшили свій професійний потенціал і налагодили нові внутрішні та міжнародні контакти з метою забезпечити правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки, що є одним із наріжних каменів для дотримання принципу верховенства права в нашій державі.

Станом на сьогодні збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» індексовано в *Google Scholar*, міжнародних реферативних базах даних *Academic Scientific Journals Indexing*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *ERIH PLUS*, *Europub*, *Index Copernicus International (ICV 2021: 100)*, *RefSeek*, *ResearchBib*, *WorldCat*, а також у Реєстрі наукових видань України й на сайті реєстратора цифрових ідентифікаторів DOI. Електронні версії видання розміщено в інтернеті на платформах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, бібліотек судово-експертних установ Міністерства юстиції України, закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України та ін., що сприяє обміну науковими напрацюваннями між авторами видання й ученими всього світу.

Авторські матеріали збірника наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» за традицією об'єднано у дві групи: «Дослідниць-

кі роботи» (*Research Papers*) і «Наукові нотатки» (*Case Notes*).

Стисло оглянемо матеріали поточного випуску. У статті «Методи розслідування злочинів на українських землях у добу Середньовіччя» кандидата юридичних наук, доцента **Анатолія Старушкевича** (Україна) проаналізовано методи розслідування злочинів, застосовувані на українських землях у зазначений час на основі норм звичаєвого права Широкої «Руської правди», визначено їхню роль у формуванні криміналістичного вчення про методи розслідування кримінальних правопорушень (зокрема, криміналістичної методики як складової сучасної криміналістики). Науковець доводить, що правові процедури звичаєвого права («звід», «гоніння сліду») стали підґрунтям для розроблення сучасних методів розслідування кримінальних правопорушень за гарячими слідами та за інформацією про предмети й об'єкти злочинного замаху, криміналістичного аналізу слідової картини злочинів, криміналістичного профілювання, криміналістичної ретроспекції тощо. Дослідник доходить висновку, що передавання досвіду із розслідування злочинів у межах однієї територіальної громади від старших членів общини молодшим не лише сприяло вдосконаленню навичок застосування методів розслідування, а й мало певний превентивний вплив на учасників цих правових дій, утримуючи їх від скоєння правопорушень і приховування відомих їм протиправних дій, учинених іншими членами громади.

Наукова праця докторки юридичних наук **Влади Гусевої** та кандидата юридичних наук **Олександра Таркана** (обидва з України) визначає передумови й закономірності виникнення та розвитку таких явищ, як протидія розслідуванню і зловживання правами

у правозастосовній діяльності. Дослідники зауважують, що протидія розслідуванню є складним, динамічним і багатоаспектним явищем, яке формується в умовах кримінального конфлікту та виявляється у цілеспрямованій поведінці осіб, зацікавлених у приховуванні фактичних обставин кримінального правопорушення. Діяльнісний бік такої протидії полягає у вчиненні як активних, так і пасивних дій, що впливають на перебіг та результати досудового розслідування. Водночас механізм протидії є варіативним і залежить від стадії кримінального провадження, обраних тактичних прийомів та наявності корупційних, організаційних і соціальних зв'язків. Науковці виокремлюють етапи та структурні компоненти криміналістичної характеристики протидії розслідуванню і пропонують розглядати її як складне багаточинникове явище.

Продовжує розділ стаття «Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства» кандидата юридичних наук **Євгена Супа** (Україна), у якій окреслено особливості предмета доказування та обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками судочинства. Зауважено, що предмет доказування у справах цієї категорії має багаторівневу структуру, яка охоплює як загальні для всіх кримінальних проваджень обставини, так і специфічні ознаки, пов'язані з особливим статусом правопорушника. Науковець доводить, що провідним чинником ефективності доказування є деталізація способів учинення кримінальних правопорушень і конкретизація їхньої слідової картини. Дослідник пропонує сформований перелік обставин, які потрібно з'ясувати

під час розслідування, конкретизованих у контексті окремих груп, що охоплюють кримінальні правопорушення досліджуваної категорії.

Докторка філософії в галузі права **Крістіна Романаускас** (Україна) у статті «Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги» наводить авторську криміналістичну класифікацію зазначеної групи кримінальних правопорушень за такими критеріями: об'єкт кримінального правопорушення й особливості предмета посягання, суб'єкт учинення кримінального правопорушення, спосіб і обстановка його вчинення, наслідки та застосовані знаряддя (засоби). Розроблена науковицею криміналістична класифікація не лише заповнює прогалину в науці, а й має практичне значення: вона створює підґрунтя для розроблення видових методик розслідування, оптимізації планування досудового розслідування, формування тактичних прийомів і прогнозування поведінки злочинців. Окрім того, її застосування сприятиме зміцненню гарантій незалежності адвокатури, підвищенню ефективності захисту прав людини й довіри до системи правосуддя.

Наукова праця «Формулювання та обґрунтування питань, що ставлять у документі про призначення судово-ветеринарної експертизи живих тварин» доктора ветеринарних наук, професора **Івана Яценка** (Україна) містить три групи питань, які можна поставити на розв'язання судветекспертові під час призначення експертизи за правопорушеннями, скоєними проти здоров'я та життя тварин: 1) виокремлення розпізнавальних ознак і фізіологічних особливостей живої тварини; 2) визначення фактів та обставин ушкодження (механізму, давності й самостійності (неса-

мостійності) утворення, наслідків для здоров'я тварини, ступеня тяжкості, каліцтва, виду травмувального знаряддя тощо); 3) з'ясування причиново-наслідкового зв'язку між завданими тварині тілесними uszkodженнями й розладом її здоров'я; визначення слідів, які свідчать про її катування, завдання їй фізичного болю і страждань, строку втрати твариною загальногосподарського або спеціального використання чи повноцінного існування в докільї дикої або безпритульної тварини, а також впливу на стан її здоров'я і життя дій, пов'язаних із тривалим позбавленням тепла, харчування, пиття і/або утриманням у шкідливих умовах.

Розділ «Наукові нотатки» розпочинає стаття кандидата юридичних наук **Юрія Ковальова** (Україна) «Техніко-криміналістичне забезпечення початкового етапу розслідування контрабанди», у якій визначено сутність і зміст, а також особливості техніко-криміналістичного забезпечення початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. На підставі узагальнення теоретичних підходів і практики розслідування зазначених кримінальних правопорушень дослідник з'ясовує, що особливості застосування науково-технічних засобів зумовлено слідчими ситуаціями, характерними для розслідування контрабанди, які своєю чергою передбачають певний алгоритм слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій. Перспективи вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення розслідування контрабанди науковець убачає в поєднанні технологічних інновацій, удосконаленні методичного підходу, підвищенні кваліфікації представників органів досудового розслідування, розширенні матеріально-технічної бази й забезпеченні належного

правового регулювання у сфері застосування науково-технічних засобів.

У статті «Роль обізнаних осіб у виявленні ознак і документуванні господарських кримінальних правопорушень» кандидата юридичних наук **Віталія Усатого** (Україна) з'ясовано роль, місце та функції обізнаних осіб у виявленні ознак господарських кримінальних правопорушень та їх документуванні (процесуальному фіксуванні). Науковець аналізує правове регулювання та практичне значення застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні й доводить, що ефективно і об'єктивно розслідування зазначених вище правопорушень неможливе без застосування спеціальних знань, які перебувають за межами традиційної правничої компетенції. Дослідник розкриває значення діяльності спеціалістів для проведення процесуальних і непроцесуальних її форм: від консультування та попередніх досліджень до участі в обшуках, оглядах, допитах і тимчасовому доступі до речей і документів. Автор констатує, що участь спеціаліста забезпечує належний рівень доказової бази, мінімізує ризик втрати інформації та підвищує ефективність кримінального провадження.

Кандидатка сільськогосподарських наук **Наталія Кісіль** (Україна) у статті «Географічні зазначення як об'єкти судової експертизи у сфері інтелектуальної власності: теоретичні аспекти й основні завдання» висвітлює сучасні теоретико-правові засади проведення судових експертиз, пов'язаних із різними засобами індивідуалізації товарів і послуг, у яких одним із досліджуваних об'єктів є географічне зазначення; аналізує принципи правової охорони географічних зазначень в Україні й особливості регулювання відносин, що виникають у зв'язку з їх реєстрацією, використанням і захистом; пропонує орієнтовний

перелік основних завдань експертизи, пов'язаної із географічними зазначеннями. Науковиця аналізує практику розв'язання спорів щодо таких зазначень, формулює дефініцію предмета експертизи, пов'язаної з ними. Запропоновані дослідницею положення є підґрунтям для формування теоретико-методологічних засад експертизи у сфері інтелектуальної власності й удосконалення методичних підходів із виконання експертних завдань.

Наукову працю «Електронні докази у кримінальному процесі: методи їх виявлення, дослідження та правове закріплення» **Валерія Шульга** та **Ліна Калюжна** (обидві з України) присвятили порядку оформлення електронних доказів відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства України. Авторки провели аналіз чинних норм, що регулюють процедури збирання, зберігання та надання таких доказів до суду, виявили основні проблеми правозастосовної практики (недостатнє врегулювання питань щодо збереження електронних доказів, складність підтвердження їх автентичності й ризики фальсифікації). Дослідниці сформулювали пропозиції щодо оптимізації механізмів збирання та процесуального оформлення електронних доказів, а також упровадження сучасних технічних засобів і програмного забезпечення, яке відповідає міжнародним стандартам.

Завершує розділ стаття **Олени Савіної, Вілени Здор і Дмитра Уса** (усі з України), у якій обґрунтовано систему критеріїв оцінювання висновків експертів за результатами проведення почеркознавчих експертиз для їх використання в суді та досліджено наявні підходи до розуміння доказового значення висновків експертів у контексті судової практики. Увагу акцентовано на судовій практиці використання висновків експертів

у галузі почеркознавчих досліджень і основних проблемах, пов'язаних із їх оцінюванням. Особливий акцент зроблено на вільному оцінюванні доказів судом і межах його реалізації в разі потреби у застосуванні спеціальних знань. Дослідники виокремлюють критерії оцінювання якості висновків експертів за почеркознавчими дослідженнями, які стануть у пригоді суддям, адвокатам, прокурорам та іншим учасникам процесу. Автори розглядають питання підвищення кваліфікації суддів у частині оцінювання результатів використання спеціальних знань й у виробленні єдиних підходів до дослідження в судовій практиці висновків експертів як джерел доказів.

Останні сторінки збірника наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» (рубрика «Новини наукового життя») ознайомлюють читачів з міжнародними та всеукраїнськими науковими заходами в царині криміналістики й судово-експертної діяльності, що відбулися впродовж III кварталу цього року.

Редакційна колегія вдячна за активну співпрацю та ґрунтовні рукописи, надані для видання друком у збірнику наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики»: ми високо цінуємо науковий доробок кожного автора та сподіваємося на подальше плідне партнерство.

Ми радо співпрацюємо як із відомими нам, так і з новими авторами й запрошуємо всіх зацікавлених долучитися до участі в наших майбутніх проектах. Криміналістика та судова експертиза потребують ваших оригінальних ідей, нестандартного бачення і перспективних рішень для розв'язання нагальних проблем сьогодення!

Разом до Перемоги!
Слава Україні!

Forensic Institutions under Martial Law: Challenges and Prospects

Ella Simakova-Yefremian

The primary concerns of this paper are to consider situations faced by Ukrainian forensic science institutes under martial law. Specifically, the author analyses how National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» of the Ministry of Justice of Ukraine responds to the war. It is highlighted that the efforts and resources of all forensic science institutes should be consolidated to fulfill common goals. The Centre's staff participation in events organised by the

International Commission on Missing Persons Working Group, according to priority areas, and in online training sessions under the Panacea Cooperative Research Group Programme by Spanish researchers, is emphasised. Traditionally, articles included in the current issue of the Research Paper Collection—both research papers and case notes—are analyzed. A brief overview of the content is provided.

Keywords: forensic examination; criminalistics; expert support of justice; DNA-identification; forensic anthropology; international cooperation; methods of crime investigation; counteracting investigation; subject under study.

Сімакова-Єфремян, Е. (2025). Судово-експертні установи в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (40). С. 5—11. DOI: 10.32353/khrife.3.2025.01.